

Ulu Arif Çelebi'nin İlhanlı Payitahtına Seyahatleri Hakkında Bazı Tespitler

Fatih BAYRAM¹

Öz

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ve Karamanoğulları Beyliği'nin başkenti olan Konya şehri, XIII. yüzyıldan bu yana Mevlana Celaleddin-i Rumi (1207–1273)'nin adıyla birlikte anılmaktadır. Mevlevi tarikatının Anadolu sınırlarını aşması ve İlhanlı Devleti'nin başkenti Tebriz'de yayılma imkânı bulması Ulu Arif Çelebi (1272–1320)'nin döneminde mümkün olabilmiştir. Şemsüddin Ahmed Eflaki (ö. 1360), *Menâkıbü'l-Ârifîn* adlı eserinde Mevlevi tarikatının beynelmilel hale geliş serüvenini anlatmaktadır. Ulu Arif Çelebi'ye birçok seyahatinde eşlik eden Eflaki, şeyhinin ölüm döşeginde bile kendisine Mevlevi büyüklerinin menkıbelerini derlemesi tavsiyesinde bulunduğunu belirtmektedir.

Anahtar kelimeler: *Arif Çelebi, Gazan Han, İlhanlılar, Mevlevi, Moğollar.*

¹ Yrd. Doç. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Öğretim Üyesi, fbayram@medeniyet.edu.tr

Some Remarks About Ulu Arif Çelebi's Visits to the Ilkhanid Capital

Abstract

Since the thirteenth century, the city of Konya, the capital of the Anatolian Seljukids and of the Karamanids, has been known for its saint, Celâleddin Rûmî (1207-1273). It was in the time of Çelebi Ârif (1272-1320) that the Mevlevî Order became an international Sufi order exceeding the borders of Ârif's homeland, Anatolia, and gaining new followers in the Ilkhanid capital, Tabriz. In the *Menâkıbü'l-Ârifîn* ("The Feats of the Knowers of God"), Şemsüddin Ahmed Aflâkî (d. 761/1360) narrated the rise of the Mevlevî Order as an international order. Aflâkî, who accompanied Çelebi Ârif in most of his travels, states that even on his deathbed, Çelebi Ârif reminded Aflâkî of collecting the feats (*menâkıb*) of previous Mevlevî shaykhs.

Keywords: *Arif Çelebi, Ghazan Khan, Ilkhanids, Mevlevi, Mongols.*

1. Giriş

XIII. asır birçok açıdan dünya tarihinin dönüm noktalarından biridir. Cengiz Han (ö. 1227), dünya tarih sahnesine bu asırda çıkmış; Alaeddin Keykubad (ö. 1237) Selçuklulara son ihtişam devresini bu asırda yaşatmış; Hülagu, Bağdat'ı bu asırda işgal etmiş; Baybars Han, Moğolları bu yüzyılda bozguna uğratmış ve Memlük Hanedanlığı'nı tesis etmiştir. Çin, tarihinde ilk defa yabancı bir idare ile ya da başka bir deyişle Moğol yasasıyla bu asırda tanışmış; Kubilay Han, Moğol İmparatorluğu'nun başkentini Karakurum'dan Pekin'e XIII. asırda taşımıştır. XIII. asır sadece siyasi tarih açısından değil, entelektüel tarih açısından da insanlık tarihinin altın çağlarından biridir. Sadece İbn-i Arabî ve Mevlana Celaleddin Rumi'nin bile bu asırda ortaya çıkmış olması XIII. asrın önemini anlatmaya yeterli olacaktır.

Şüphesiz insanlık tarihinde her çağın ayrı bir önemi vardır. XII. asırda Haçlı seferleriyle sarsılan Anadolu coğrafyası, XIII. asrın ilk yarısında toparlanmıştır. Köseadağ bozgununa rağmen Anadolu'nun XIII. asırda canlı bir ticari ve kültürel hayata sahip olduğu bilinmektedir. *Turcica* dergisinde yayımlanan makalesinde Ludi Paul Lindner, nümizmatik alanında yapılan araştırmalara dayanarak Anadolu'nun XIII. asırda Selçuklu ve Moğol idaresinde müreffeh bir hayat sürdüğünü iddia etmektedir. Buna delil olarak Anadolu'da XIII. asırda basılan Selçuklu dirhemlerindeki gümüş oranının yüksekliğini göstermektedir.² Lindner, Selçuklu gümüş paralarının kalitesinin ardında yatan muhtemel nedenleri sıralamaktadır. Bunlar arasında Selçukluların Antalya ve Sinop gibi liman şehirlerini fethetmesiyle gelen ticari canlılık önemli bir yer tutmaktadır. Diğer bir neden ise, Anadolu coğrafyasında ticaretin ve emniyetin gelişmesine hizmet eden “kervansaray ağı” (a network of caravansarays)'dır.³ XIII. yüzyılda Selçuklu para ekonomisinin güçlü oluşunun diğer bir nedeni ise, Selçuklu şehirlerindeki muazzam inşaa faaliyetinin gerektirdiği kaynak arayışıydı.⁴ İnşaa faaliyeti-

² Rudi Paul Lindner, “Seljuk Mints and Silver Mines”, *Turcica*, 41, 2009, p. 368. Anadolu Selçuklu devletinde basılan madeni paralar hakkında bilgi için bkz. Yılmaz İzmirli, “Anadolu Selçuklu Sikkeleri”, *Anadolu'da Paranın Tarihi*, ed. Bülent Arı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, 2011, s. 95–107.

³ Lindner, *ibid.*, p. 368.

⁴ *Ibid.*, p. 368. Osman Turan, tipik bir Selçuklu şehri olarak tasarlanan Aksaray şehrinin nasıl inşa edildiğini şu şekilde açıklamaktadır: “II. Kılıçarslan Aksaray şehrini inşa edip orasını kendisi için askeri bir üs haline getirirken Azerbaycan'dan celbettiği âlim, şeyh, sanatkâr ve tacirlere sarayının etrafında cami, medrese, zaviye, kervansaray ve çarşılar bina etmiş idi. Cihad ve dini hüviyetini muhafaza etmesi maksadıyla da Hıristiyan ve kötü insanların bu gaza üssüne girmesine müsaade etmemişti. Bu hususiyeti dolayısıyla bu devir Anadolu şehirlerinin kendilerine mahsus unvanları arasında, Aksaray'a da *Daru'z-zafar* unvanı verilmiştir.” Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s. 383.

nin yanında İlhanlılara ödenen ağır vergi de Selçukluları yeni kaynaklar aramaya itmiş ve bunun sonucunda yeni gümüş madenleri keşfedilerek Anadolu'nun birçok şehrinde darphaneler açılmıştır.⁵ Anadolu'da XIII. asırda bir 'gümüş çağı' yaşandığını belirten Lindner, 655 H./1257–58 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nde sadece 10 tane darphane varken bu rakamın 699 H./1299–1300 yılında 46'ya çıktığını belirtmektedir.⁶

Mevlevi dervişlerinin Anadolu'daki faaliyetlerini incelerken Selçuklu Devleti'nin tesis ettiği ticari ve kültürel canlılığı göz ardı etmemek gerekir. Ekonomik refahın getirdiği ortamda hem devlet adamları hem de ticaret erbabı tarafından tesis edilen zaviyeler Mevleviliğin Anadolu coğrafyasında yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Moğol istilası nedeniyle Harzemşah ülkesini terk etmek zorunda kalan ve Anadolu'ya yerleşen Sultanul-Ulema Bahaeddin Veled nasıl Alaeddin Keykubad tarafından hürmetle karşılanmışsa onun ahfadı da gerek Anadolu Selçuklu döneminde ve gerekse Beylikler döneminde hürmetle karşılanmıştır. Eflaki'den öğrendiğimize göre Anadolu beyleri, Ulu Arif Çelebi (ö. 1320)'ye büyük hürmet göstermişler ve ona birçok hediye takdim etmişlerdir.

Çelebi Arif'in ziyaret ettiği Anadolu beylerinden birisi Menteşeoğlu Mesud Bey (ö. 1319)'dir. Mevlana ailesinin 'muhiblerinden' olan Mesud Bey, Çelebi Arif'in onuruna bir sema ayini düzenlemiştir. Bu sema ayininde Menteşeoğlu Beyliğinin önde gelen bilginleri ve tasavvuf erbabı da hazır bulunmuştur. Çelebi Arif'in kerametlerine şahit olan Menteşeoğlu halkından birçok kişi Mevleviliğe intisap etmiş; hatta Mesud Bey, Çelebi Arif'e beş köle ve cariyeye, on güzel at, on sakerlat kumaşı ve yirmi suf-i murabba hediye etmiştir.⁷ Daha sonra Çelebi Arif'in müridi olan Mesud Bey, ona altın ve gümüş para göndererek bağlılığını sürdürmüştür.⁸ Eflaki'den öğrendiğimize göre, Çelebi Arif'in ziyaret ettiği Anadolu beyleri arasında Germiyanoğlu Yakub b. Alişir de yer almaktaydı. Yakub Bey de Mesud Bey gibi Çelebi Arif'in müridi olmuştur.⁹ Eflaki'nin bu rivayetlerini yine de ihtiyatla karşılamak gerekir. Ziyaretlerin bizzat vuku bulduğu

⁵ Lindner, *ibid.*, p. 368; Yılmaz İzmirli, "Anadolu Selçuklu Sikkeleri", s. 100–102.

⁶ Lindner, *ibid.*, p. 364.

⁷ Shams al-Dîn Ahmad-e Aflâkî, *The Feats of the Knowers of God (Manâqeb al-'ârefîn)*, çev. John O'Kane, Brill, Leiden & Boston & Köln, 2002, p. 595.

⁸ Aflâkî, *The Feats of the Knowers of God*, p. 595.

⁹ *Ibid.*, 661-663; Şams al-Din Ahmad al-Aflaki al-Arifî, *Manakib al-Arifin (metin)*, II. C. 2, yay. Tahsin Yazıcı, TTK, Ankara, 1980, s. 945–947.

konusu ikna edicidir. Çünkü Eflaki'nin verdiği yer isimleri ve tarihler gerçeğe uygundur. Ancak neredeyse tüm Anadolu beylerini Mevlevî olarak göstermek gerçeğe uygun düşmemektedir.

Mevlevî tarikatı Osmanlı sultanlarının da ilgisine mazhar olmuş ve birçok Osmanlı şehrinde Mevlevî zaviyesi kurulmuştur. Mevlevî şeyhler, Mevlana'yı örnek alarak yönetici sınıfla yakın irtibat kurma gayreti içindeydiler. Bu gayeyi benimsemelerinde şüphesiz Mevlana ile Anadolu Selçuklu veziri Muineddin Pervane arasında tesis edilen münasebetin büyük rolü vardı. *Fihi Ma Fih* adlı eserden öğrendiğimize göre Mevlana, Emir Pervane'yi ziyaret etmiş ve onu övmüştür.¹⁰ Mevlana nasıl Selçuklu idaresiyle samimi ilişkiler geliştirdiyse daha sonraki Mevlevî şeyhleri de Osmanlı sultanlarına hürmet göstermişlerdir. Osmanlı sultanları da Mevlevî asitanelerini zengin vakıflarla desteklemişlerdir.¹¹

2. Kültürlerarası Diplomasi

XIII. asrın mahiyetini kavramak için önemli çalışmalardan birisi yakın bir zamanda Louise Marlow tarafından kaleme alınmıştır. Siraceddin Urmevi ile ilgili makalesinde Louise Marlow, "inter-cultural diplomacy" (kültürlerarası diplomasi)den bahsetmektedir.¹² Kültürler arası diplomasi de Urmevi gibi sufiler önemli rol oynamaktaydı. Selçuklu sultanı İzzeddin Keykavus'un Abbasi halifesi Nasır'a elçi olarak Şeyh Mecdeddin İshak'ı göndermesi bir tesadüf değildi şüphesiz. Abbasi halifesi de Selçuklulara Şeyh Şihabeddin Sühreverdi'yi elçi olarak göndermekteydi. Urmevi ise, hem Kutsal Roma Germen imparatoru II. Frederick'e ve hem de Moğol hükümdarı Hülagu'ya elçi olarak gönderilmiştir. Çelebi Arif de, Urmevi gibi birçok memleketi gezmiş ve bir anlamda kültürler arası seyahat gerçekleştirmiştir. Urmevi, hem Selçuklularda hem de Memlük devletinde başkadılık vazifesinde bulunmuş; mantıkla ilgili risaleler kaleme almış ve birçok memlekette bulunmuş bir ilim adamıydı. XIII. asırda bu özellikleri haiz birçok ilim adamı ve tasavvuf erbabı yetişmiştir. Bu ilim adamlarının

¹⁰ "Emir Pervane dedi ki: 'Ümid etmediğim ve ona liyakatım hatırımdan geçmediği halde, Hz. Mevlana'nın teşrif buyurmaları ne lutfudur... Hazreti Pir-i dest-gir buyurdular ki: 'Benim sizi ziyaretim uluvv-i hizmetiniz içindir. Mertebeniz aziz ve büyüktür. Hıdmat-ı aliye ve azime ile meşgulsünüz. Bununla beraber uluvv-i himmetinizi kâsır görüyorsunuz; ve o hizmetleri kâfi görmeyip üzerinize birçok şeyleri de lazım biliyorsunuz.'" Mevlana Celaleddin Rumi, *Fihi Ma Fih*, çev. Ahmed Avni Konuk, yay. Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 20, 21.

¹¹ Halil İnalçık, *The Ottoman Empire, The Classical Age, 1300-1600*, Phoenix, London, 1995, p. 201.

¹² Louise Marlow, "A Thirteenth-Century Scholar in the Eastern Mediterranean: Siraj al-Din Urmavî, Jurist, Logician, Diplomat," *Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean*, 22:3, pp. 279-313.

ortak özelliği Hindistan'dan İspanya'ya kadar uzanan coğrafyada rahatça seyahat edebilmeleri ve gittikleri yerde kendilerini evlerinde gibi hissedebilmeleri idi. Örneğin, Urmevi'nin öğrencisi Safiyyüddin Hindi, Hindistan'da doğmuş, bir müddet Yemen'de bulunmuş, daha sonra Mısır'a geçmiş; Mısır'da da bir müddet ikamet ettikten sonra 1275 ile 1286 yılları arasında Anadolu'da kalmıştır.¹³

Kültürler arası diplomasiyi en etkin kullanan tarikatlardan birisi olan Mevleviliğin teşekkülü meselesi birçok araştırmaya konu olmuştur. Mevlana'nın Moğol zulmü altındaki Anadolu halkına getirmiş olduğu yeni ümit ışığı, onun ahfadı tarafından Anadolu sınırlarının dışına taşınmıştır. Mevlevi tarikatının teşkilatlanması açısından Ulu Arif Çelebi dönemi ayrı bir önem taşımaktadır. Eflaki'nin eserinde dile getirmiş olduğu Tebrizdeki sema ayini aynı zamanda dünya payitahtlarından birinde Mevleviğin zuhuru anlamını taşımaktaydı. Sanılanın aksine, o zamanlardaki tasavvuf erbabı, dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmekte ve yol haritalarını ona göre çizmekteydiler.

3. Tebriz ve Sultaniye'de Sema Ayini

Mahdut kaynaklar dolayısıyla fazla nüfuz edemediğimiz ondördüncü asrın ilk yarısı için paha biçilmez eserlerden birisi Eflaki'nin *Menâkıbü'l-Ârifîn* adlı eseridir. Şeyhi Ulu Arif Çelebi'nin son nefeslerini verirken bile Eflaki'ye eserini tamamlamasını emir buyurması Çelebi'nin Mevleviğin tarihinin kayıt altına alınmasına ne denli önem verdiğini göstermektedir. Ulu Arif Çelebi, bir taraftan Anadolu beylerine yaptığı ziyaretlerle Mevleviliğin yayılmasını sağlamakta diğer yandan da Mevlevi "hanedanı"nın tarihinin yazılmasında özel bir önem atfetmekte idi.

Üç ciltlik *The Venture of Islam* adlı eserinde Marshall Hodgson, tasavvufun "uluslararası bir medeniyet" kurduğunu belirtmektedir.¹⁴ Sufilerin Moğol hükümdarları nezdinde de önemli bir yeri vardı. Bir mutasavvıfın telkinleriyle ihtida eden Gazan Han'ın Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Çince, Tibetçe, Keşmir dili ve hatta Latince bildiği iddia edilmektedir.¹⁵ Bir Budist olarak yetiştirilen Gazan Han'ın 1295'te tahta geçmeden önce

¹³ Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey, A General Survey of the Material and Spiritual culture and History, c. 1071-1339*, çev. J. Jones-Williams, Sidgwick&Jackson, London, 1968, p. 350.

¹⁴ Marshall G.S. Hodgson, *The Venture of Islam*, Vol. 2 (The Expansion of Islam in Middle Periods), The University of Chicago Press, 1977 p. 220.

¹⁵ Ibid, p. 415.

ihtida etmesi İlhanlılar tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Gazan Han'ın İslamiyete geçmesi, Anadolu Selçuklu halkında sevinçle karşılanmıştır. Çelebi Arif'in İlhanlılara ilk seyahatının Gazan Han'ın saltanatının ilk yıllarında olması, bu ihtidadan Sultan Veled'in ve oğlu Çelebi Arif'in haberdar olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Gazan Han döneminde İslam dini, İlhanlıların resmi dini haline gelmiş; başkent Tebriz'de ve çevresinde birçok cami, medrese ve külliye inşa edilmiştir.¹⁶

Ulu Arif Çelebi'nin İlhanlı payitahtına yaptığı seyahatler birçok açıdan önem taşımaktadır. Bu seyahat bize Mevleviliğin kurucularının dünyadaki gelişmeleri nasıl yakından takip ettiklerini göstermektedir. O zamanın en büyük devletlerinden birisi olan İlhanlı ülkesine yapılan seyahatlerle ilgili kayıtlarda Gazan Han, Ölceytü Han gibi sultanlarla ve Reşidüddin gibi vezirlerle ilgili Eflaki'nin gözlemleri önemlidir. Ayrıca bu seyahatler, Mevleviliğin Sünniliğe ne kadar bağlı olduğunu da göstermektedir. Birazdan da bahsedileceği gibi, Arif Çelebi'nin Ölceytü Han nezdine seyahatı, onu Şiilikten vazgeçirmek için gerçekleştirilmiştir.

Çelebi Arif'in İlhanlı ülkesine ilk seyahati, Gazan Han (1295–1304)'ın hükümdarlığının ilk yıllarında olmuştur. Gazan Han'ın Müslüman olmasında Kübrevi şeyhi Sadreddin İbrahim Hammuyi'nin önemli rol oynadığı iddia edilmektedir.¹⁷ Berke Han'ın Müslüman oluşunda da bir mutasavvıfın rol oynadığı düşünüldüğünde Moğol hanlarının sufilere olan alakası hakkında fikir edinmek mümkün olabilir. Ahmed Eflaki, Çelebi Arif'in İlhanlı ülkesine yaptığı ilk ziyaretin Gazan Han (1295–1304) yeni padişah olduğu vakit gerçekleştiğini belirtmektedir.¹⁸ Eflaki bu ziyareti Nakiboğlu Mevlana Taceddin, Şeyh Mecdeddin Aksarayı ve Mevlana Bahaeddin-i Şeng-i Müneccim'den naklen anlatmaktadır.¹⁹ Eflaki, bu ziyaretin gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır:

“Gazan Han yeni padişah olduğu vakit, Çelebi Arif hazretleri Irak-ı Acem ülkesini görmek ve bu ülkelerin uluları ile tanışmak istedi.”²⁰ Çele-

¹⁶ W. Barthold, J.A. Boyle, “Ghazan”, *Encyclopedia of Islam*, Second Edition. Brill Online, 2012.

¹⁷ Devin DeWeese, “Stuck in the Throat of Chingiz Khan: Envisioning the Mongol Conquests in Some Sufi Accounts from the 14th to 17th Centuries”, *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East: Studies in Honor of John E. Woods*, ed. Judith Pfeifer and Sholeh A. Quinn in collaboration with Ernest Tucker, Harrassowitz Verlag, Weisbaden, 2006), p. 43.

¹⁸ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkabeleri (Mevlana ve Etrafındakiler)*, C. 2, çev. Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 176.

¹⁹ *Age*.

²⁰ *Age*.

bi, Han'ın avcıbaşısı Kılavuz oğlu Tuman Bey'le Erzurum'da karşılaşmıştır. Eflaki'ye göre, Tuman Bey'in kaybolan doğan kuşu Çelebi'nin "Ey doğan! Mevlana'nın yakınlığı ve hürmeti için geri gel!" hitabıyla geri gelmiş ve bu olayın tesirinde kalan Tuman Bey Çelebi'ye mürid olmuştur. Ayrıca bir şükran ifadesi olarak Çelebi'ye üç baş güzel at ile iki bin dinar hediye etmiş ve Tebriz'e kadar kendisine eşlik etmiştir.²¹ Eflaki'nin Tebriz'deki sema ayinini anlatırken Gazan Han'dan "sultan-ı adil"²² şeklinde bahsetmesi önemlidir.²³ 1290'lı yılların ikinci yarısında gerçekleşen bu ziyaret esnasında Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a tabi durumdaydı. Eflaki'nin anlattığına göre o zaman Gazan Han'ın yanında bulunanlar arasında Meceddin Atabek-i Mevlevi de bulunmaktaydı.²⁴ Tebriz'e yapılan bu ziyaretin ayrıntılı bir şekilde anlatılması Mevleviliğin zamanın "sultan-ı adil"i katında yüksek kabul gördüğünü ifade etmeye hizmet etmektedir. Eflaki'ye göre Gazan Han, Mevlana'nın hayat hikâyesine ilgi duymuş ve Kutbeddin-i Şirazi, Hümameddin-i Tebrizi ve Hacı Reşidüddin gibi ilim adamlarından Mevlana'nın şiirlerini şerh etmelerini istemişti.²⁵ Eflaki'nin Hacı Reşidüddin'den bahsetmesi önem arz etmektedir. Gazan Han'ın vezirlerinden olan Hacı Reşidüddin, *Camiü't-tevarih* adlı dünya tarihinin müellifidir. Dönemin önemli bürokrat ve tarihçilerinden olan Kerimüddin Aksarayı de, Reşidüddin'i "zamanın Asaf'ı" olarak nitelemektedir.²⁶

Eflaki anlatısına göre, Gazan Han "muhib" seviyesinde kalırken onun hanımı İltirmiş Hatun Mevlevi müridesi olmuştu. Eflaki'nin eserinde Mevleviliğe intisap eden saray kadınlarından bahisler mevcuttur. Eflaki, yalnızca İlhanlı sarayındaki hatunlardan değil, Selçuklu hanedanından da birçok kadının Mevlevi olduğunu iddia etmektedir. Eflaki'ye göre Gazan Han, Mevlana ailesinin muhiplerindendi. Doğancı başı Tuman Bey'in Çelebi hakkında anlattıklarından etkilenen Gazan Han, Çelebi'yi görmek istemiş;

²¹ *Age*, s. 177.

²² Şams al-Din Ahmad al-Aflaki al-Arifî, *Manakib al-Arifin (metin)*, C. 2, yay. Tahsin Yazıcı, TTK, Ankara, 1980, s. 847.

²³ Gazan Han tarafından Selçuklu vakıfları nazırlığına atanan Kerimüddin Aksarayı de, Gazan Han'ı "cihan padişahı" olarak nitelemekte ve onun adaletini övmektedir. Bkz. Kerimüddin Mahmud, *Müsameret ül-Ahbar, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*, yay. Osman Turan, TTK, Ankara, 1999, s. 38; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, *Müsameretü'l-Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2000, s. 239.

²⁴ Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. 2, s. 178.

²⁵ *Age*.

²⁶ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, *age*, s. 242.

ancak Çelebi, Han'ın yanına gitmeye razı olmamış ve "ben uzaktan o adil sultan hakkında dua edeyim ve dervişliğimle meşgul olayım." demiştir.²⁷ Gazan Han, Çelebi'yi ancak hanımı İltirmiş Hatun'un düzenlediği sema ayininde görebilmiştir. Sema ayininin, Gazan Han'ın hanımı İltirmiş Hatun'un çadırında icra edilmiş olması²⁸ Mevleviliğin İlhanlı hanedanında yüksek kabul gördüğü şeklinde algılanabilir. Eflaki, Gazan Han'ın sema ayininden çok etkilendiğini ve Çelebi'nin "muhibbi" olduğunu belirtmektedir.²⁹

Gazan Han Mevlevi muhibbi olurken İltirmiş Hatun, Çelebi'ye birçok hediye vermiş ve mürid olmuştur.³⁰ Eflaki'nin anlatmış olduğu Tebriz'de sema ayini kıssasının asıl kahramanı Gazan Han değil, onun hanımı İltirmiş Hatun'dur. Çünkü sema ayinini bizzat tertip eden ve Mevlevi dervişlerini çadırında ağırlayan İltirmiş Hatun'dur. İlhanlı hatunları Mevleviliğe büyük ilgi göstermişlerdir. Mevlevi mürideleri arasında İlhanlı hükümdarı Keygatu (1291–1295)'nun hanımı Paşa Hatun da yer almaktaydı.³¹ Çelebi Arif, Paşa Hatun'u "Banu-yı ruy-ı zemin" şeklinde övmektedir.³² Eflaki, eserinde Mevleviliği benimseyen Selçuklu hatunlarından da bahsetmektedir. *Menâkıbü'l-Ârifîn* yazarı, Çelebi Arif'in Tokat'ta icra eylediği sema ayinine katılan Selçuklu hatunları arasında Gömeç Hatun, Handzade, Muineddin Pervane'nin kızı ve şarabsaların kızı yer almaktaydı.³³

Diğer bir seyahat ise Ölceytü Han (1310–1317)'in Şiiliğe meyline mani olmak için yapılmıştır.³⁴ Şiiliğe meyleden Ölceytü Han'a nasihat etmek amacıyla yapılan bu seyahatta Eflaki de bizzat bulunmuştur.³⁵ Eflaki'nin bu kıssayı anlatırken vermiş olduğu yer isimleri ve tarihler gerçeğe uygundur. Ziyaret bu sefer Sultaniye'ye yani İlhanlıların yeni başkentine yapılmıştır. Moğol tarihçisi Spuler'e göre Ölceytü'nün Şii yanlısı politika-

²⁷ Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. 2, s. 177.

²⁸ *Age*.

²⁹ *Age*, s. 178.

³⁰ *Age*.

³¹ "Hidmet-i Paşa Hatun.... ez cümle-i muhibbân-i hânedân bûde," *Manâkıb al-'Ârifîn*, s. 889; Shams al-Din Ahmad al-Aflâki, *The Feats of the Knowers of God (Manâqeb al-'ârefîn)*, çev. John O'Kane, Brill, Leiden & Boston & Köln, 2002, p. 723.

³² Şams al-Din Ahmad al-Aflaki al-Arifi, *Manakib al-Arifin (metin)*, C. 2, s. 889.

³³ *Age*, s. 889; *The Feats of the Knowers of God*, p. 623.

³⁴ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*

³⁵ *The Feats of the Knowers of God*, p. 600.

ları Bağdad, İsfahan ve Şiraz gibi şehirlerde halkın tepkisine yol açmıştır.³⁶ Çelebi Arif'in ve Eflaki'nin İlhanlı ülkesine seyahati 716/1316 yılında gerçekleşmişti. Eflaki, Sultaniye'ye ulaştıklarında Ölceytü'nün daha önce öldüğünü öğrendiklerini belirtmektedir ki bu tarih başka kaynaklarda da teyit edilmektedir.³⁷ Çelebi Arif ve yanındaki dervişlerin Sultaniye'de bir süre daha kaldıkları anlaşılmaktadır. Eflaki, Sultaniye'deki yas havasında bile sema ayininin icra edildiğini bildirmekte ve bu ayinin Reşidüddin Fazlullah ve Hacı Ali Şah gibi İlhanlı vezirleri tarafından tepkiyle karşılandığını eklemektedir.³⁸ Reşidüddin Fazlullah ve Hacı Ali Şah'ın Ölceytü'nün veziri oldukları bilgisi doğrudur. Hatta D. O. Morgan'a göre bu iki vezir arasında anlaşmazlık olduğu için Ölceytü, memleketin idaresini iki vezir arasında taksim etmek durumunda kalmış; İlhanlıların merkezini ve güneyin idaresi Reşidüddin'e verilirken Taceddin Ali Şah'a da kuzeybatı bölgesi, Mezopotamya ve Anadolu idaresi tevdi edilmişti. Bu iki vezir arasındaki nüfuz mücadelesi Reşidüddin'in Ölceytü'nün oğlu Ebu Said Bahadır Han'ın emriyle 1318 yılında idam edilmesine kadar sürmüştür.³⁹

4. Sonuç

Arif Çelebi'nin İlhanlı payitahtına yaptığı ziyaretler, Mevlevi tarikatının cihanşümül bir tarikat olma arzusuna işaret etmektedir. Zira İlhanlılar, zamanın en güçlü devletlerinden birisidir. Kubilay Han döneminde Büyük Moğol hanedanlığının başkentini Karakurum'dan Pekin'e taşınması Moğolların Çin medeniyetiyle yüzleşmesine zemin hazırlayarak Macaristan'dan Çin'e kadar geniş bir coğrafyada hüküm süren Moğol hanedanlıklarının Doğu-Batı ekseninde bilimsel ve teknolojik üstünlüğüne sebebiyet vermiştir. Ateşli silah teknolojisi ve orduda onlu sistem gibi birçok gelenek ve buluş Moğollar sayesinde dünyaya yayılmıştır. Moğol idaresinde İpek Yolu tarihinin en canlı dönemlerinden birini yaşamıştır.

Çelebi Arif'in Anadolu beylerine yaptığı ziyaretleri anlatırken Eflaki, genelde beylerin Mevleviliği kabul ettiğini belirtmektedir. Ancak, İlhanlılara yapılan seyahatlerde bizzat hükümdar tarafından bir kabule rastlamıyoruz. Hatta Eflaki, İlhanlı veziri Reşidüddin'in Ölceytü'nün ölümü nedeniyle yas güden payitahtta sema ayini verilmesinden dolayı kızgınlı-

³⁶ Bertold Spuler, *İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür, İlhanlılar Devri, 1220–1350*, çev. Cemal Köprülü TTK, Ankara, 1987, s. 266.

³⁷ Spuler, *İran Moğolları*, s. 131.

³⁸ *The Feats of the Knowers of God*, p. 602.

³⁹ D. O. Morgan, "Öldjeytü", *Encyclopedia of Islam*, Second Edition. Brill Online, 2012; D. O. Morgan, "Rashid al-Din Tabib", *Encyclopedia of Islam*, Second Edition. Brill Online, 2012.

ğına atıfta bulunmaktadır. İlhanlı hanları ve vezirleri Mevleviliğe mesafeli yaklaşırken hükümdar hanımlarının sema ayini neticesinde Mevleviliğe meylettikleri belirtilmektedir.

Mevlana ailesinin menkıbelerini derleyen Eflaki, eserinde olağanüstü ögelere yer vermekle birlikte birçok olaya hakikat penceresinden bakabilmiştir. Eflaki'nin eserini okuyanlar, o zamanın Mevlevi dervişlerinin ve özellikle Ulu Arif Çelebi'nin yorulmak bilmeyen bir çaba içerisinde kültürel diplomasi faaliyeti icra ettiklerini hissedeceklerdir. Konya'da doğan Ulu Arif Çelebi, Aydın'dan Tebriz'e kadar geniş bir coğrafyada faaliyet göstermiş ve zamanın hükümdarlarının, beylerinin ve hatunlarının ilgi odağı olmuştur. Çelebi'nin siyasi sınırları hiçe sayarak yapmış olduğu seyahatler mensubu olduğu öğretiye yeni bir heyecan ve canlılık getirmiş; öğrencisi Eflaki'ye yazdırdığı eser ise "Mevlana hanedanı"nın asırlar ötesi yolculuğuna zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Eflaki. *Ariflerin Menkıbeleri (Mevlana ve Etrafındakiler)*, C. 2, çev. Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.
- Barthold, W. and J.A. Boyle. "Ghazan", *Encyclopedia of Islam*, Second Edition. Brill Online, 2012.
- Cahen, Claude. *Pre-Ottoman Turkey, A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History, c. 1071-1339*, çev. J. Jones-Williams, Sidgwick&Jackson, London, 1968.
- DeWeese, Devin. "Stuck in the Throat of Chingiz Khan: Envisioning the Mongol Conquests in Some Sufi Accounts From the 14th to 17th Centuries", *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East: Studies in Honor of John E. Woods*, ed. Judith Pfeifer and Sholeh A. Quinn in collaboration with Ernest Tucker, Weisbaden: Harrassowitz Verlag, 2006.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1953.

- Hodgson, Marshall G.S. *The Venture of Islam, c. 2 (The Expansion of Islam in Middle Periods)*, The University of Chicago Press, 1977.
- İnalçık, Halil. *The Ottoman Empire, The Classical Age, 1300–1600*, Phoenix, London 1995.
- İzmirlier, Yılmaz. “Anadolu Selçuklu Sikkeleri”, *Anadolu’da Paranın Tarihi*, ed. Bülent Arı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, 2011, s. 95-107.
- Kerimüddin Mahmud. *Müsameret ül-Ahbar, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*, yay. Osman Turan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi. *Müsameretü’l-Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- Lindner, Rudi Paul. “Seljuk Mints and Silver Mines”, *Turcica*, 41, 2009: pp. 363–371.
- Marlow, Louise. “A Thirteenth-Century Scholar in the Eastern Mediterranean: Siraj al-Din Urmavî, Jurist, Logician, Diplomat,” *Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean*, 22:3, pp. 279-313.
- Mevlana Celaleddin Rumi. *Fihi Ma Fih*, çev. Ahmed Avni Konuk, yay. Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Şams al-Din Ahmad al-Aflaki al-Arifi. *Manakib al-Arifin (metin)*, II. Cilt, yay. Tahsin Yazıcı, TTK, Ankara, 1980.
- Shams al-Dîn Ahmad-e Aflâkî. *The Feats of the Knowers of God (Manâqeb al-ârefîn)*, çev. John O’Kane, Leiden & Boston & Brill, Köln, 2002.
- Spuler, Bertold. *İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür, İlhanlılar Devri, 1220–1350*, çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.